

**ІМАГОЛОГІЧНА ДИСПОЗИЦІЯ «СВІЙ» – «ЧУЖИЙ» В
КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО
ДІАЛОГУ ДОБИ РОМАНТИЗМУ**

Особливими рисами імаготеми українськості як особливої етнічної сутності в англійських подорожніх записках доби романтизму були: дикість; веселий та безтурботний характер; інертність до підприємницької роботи; схильність піддаватися впливам інших народів. «Чужинність» як визначальна риса рефлексії подорожнього змінюється на «іншість» з появою розуміння реалій життя відвідуваних країн.

У період розвитку і популяризації інтегральних процесів у культурному житті світу актуальним є вивчення образів межових часопросторів та імаготем пограничних національних сутностей. Романтизм як художній метод у зв'язку з новими естетичними інтенціями поглибив імагологічну диспозицію «свій» – «чужий» і переніс її з області релігії («християнин» – «не християнин»), яка домінувала в період середньовіччя, в область національної ідентифікації праобразу «чужого» як представника визначеної етнічної спільності.

У 1950-х роках у французькому літературознавстві виникла дослідницька спеціалізація під назвою «імагологія»; присвячена вивченню образів інших етнокультур у національній літературі. Біля витоків цієї царини стояли Ж.-М. Карре і його учень та послідовник М. Ф. Гюйяр. Основні школи сучасної європейської імагології очолюють Д. А. Пажо та Г. Дизерик. Предметом імагології як компаративної галузі є літературний етнообраз, який конструє не лише індивідуальні риси, а й етнічну (національну) ідентичність зображуваних персонажів, краєвидів чи історичної минушини, подаючи їхні ознаки як «типові» для відповідної країни, «характерні для цілого народу» [2, с. 243].

М. Беллер зауважив, що у XVIII – XIX століттях зображення національного характеру детермінувався етноцентричними поглядами автора [4, с. 6]. Розрізнення національних сутностей та заглиблення в ідентифікацію особистості в межах етносу продувжувалося під час доби романтизму у вченнях Й. Гердера про «народний дух», порівняльній антропології В. Гумбольдта, дослідженням лінгвістики братів Грімм, які схилилися до визначення нації як сталої реальної субстанції. Професор Д. Лірсен у статті «Історія та методологія імагології в літературознавстві» наголосив, що «предметом вивчення літературної імагології є образ національності, національність як літературний троп», та зазначив, що «передісторія імагологічних вчень, розгляду художнього образу-персонажу як представника певної національної сутності бере свій початок з культурної критики та вчення італо-французького мислителя Юлія Цезаря Скалігера (1484–1558), який розділяв

європейську культуру і суспільні реалії за національної ознакою, умовно наділяючи основними рисами кожную національну або етнічну групу» [4, с. 17]. Професор М. Беллер зазначив, що «неможливо відокремити, що у ставленні до представників іншої нації є первинним (споконвічним, стереотипним), а що залежить від набутих в ході культурного діалогу образів» [4, с. 7]. Відсутність власної державності та багатоетнічність українських земель створила імаготему лімінального, межового часопростору, художність якого в англійській подорожній літературі доби романтизму максимально залежала від прямого культурного діалогу між автором та мешканцями відвідуваних територій. Набуті під час мандрівки образи трансформувалися у міф екзотичного хронотопу, а шлях повернення додому – у мотив пошуку вічної краси та ідеального суспільства, яким, на думку авторів-мандрівників, поставала Англія.

Ю. Лотман писав, що «іноземець і місцевий, спостерігаючи однакову дійсність, сприймають і рефлектують її по-різному, створюють на основі цього різні тексти. «Свій» помічає та фіксує події та явища, які є відмінними від норми, а «інший» рефлектує і зображує саму норму через її несхожість з його рідним культурним середовищем» [3, с. 125]. Художній образ української дійсності створений іноземними мандрівниками у подорожній літературі розкриває реалії культурного життя народу, які не враховуються співвітчизниками, сприймаються ними як звичка. Дослідження літературного етнообразу українськості в англійській подорожній літературі XIX століття є неповним без врахування особливостей взаємовідносин української та англійської культур. Автор твору як представник певної нації, окрім гетерообразу описаного ним народу, створює і автообраз власного, інтерпретуючи дійсний культурний діалог за допомогою літературних етнообразів «свого» та «іншого» етносу.

Поїздки Європою, які були, як правило, заключним етапом в отриманні освіти у деяких європейських університетах, набули на початку XIX століття рис романтичного осмислення нового екзотичного простору. Дослідження нових земель на півночі та сході Європи відкрило для мандрівників такі країни як Варшавське герцогство та Російська імперія. У подорожніх щоденниках, які вели автори-мандрівники, записи велись за датами, мали дискретний характер, що відповідає обраному жанру, але у тексті відсутня традиційна для щоденника інтимність оповіді та зануреність в авторське «я». Мандрівник описував в основному події, які відбувалися з ним у дорозі, а також інформував читача про історію, торгівлю, зовнішню та внутрішню політику держави, де він знаходився.

Деякі особливості оповідного стилю англійської подорожньої літератури XIX століття пов'язані з традиційним для освітньої практики Англії XVII – XIX століть поняттям гран-туру (*grand tour*) – довготривалою мандрівкою континентальною Європою після закінчення привілейованої (*Public School*) або приватної (*Private School*) під керівництвом домашнього вихователя, тьютора (*tutor*), або без нього [1, с. 1]. Мандрівка була основною складовою навчального процесу. Відвідування інших країн розширяло кругозір майбутньої еліти англійського суспільства, змінювало стереотипне бачення інших народів. Головною

вимогою гран-турів була максимальна інформативність і мінімальний суб'єктивізм в оцінках реалій життя країн, які відвідувалися молодими джентльменами. Це вплинуло на жанрові особливості щоденників, які вели мандрівники: стриманість суджень, відсутність чіткої авторської позиції, описовий та дискретний характер оповіді, відсутність традиційної для щоденника інтимності оповіді та зануреності в авторське «я». Автор-андрівник описував в основному події, які відбувалися з ним у дорозі, а також інформував читача про історію, торгівлю, зовнішню та внутрішню політику держави, де він знаходився.

У подорожній літературі доби романтизму статусу лімінальності як перехідного з одного стану в інший, що частково передбачає стадію деструктивності, втрату визначеності, набуває як автообраз мандрівника, так і гетерообраз мешканця українсько-польського пограниччя. З боку імагологічного протиставлення «свій» – «чужий» автообраз автора набуває під час подорожі ознак межовості. Під час перебування мандрівника в дорозі він є медіатором у діалозі двох культур. «Чужинність» як визначальна риса рефлексії подорожнього змінюється на «іншість» з появою розуміння реалій життя відвідуваних країн. Особливими рисами імаготем українськості як особливої етнічної сутності в англійських подорожніх записках доби романтизму були: дикість, як детермінантна ознака наближення до природи; веселий та безтурботний характер; інертність до підприємницької роботи; схильність піддаватися впливам інших народів.

Одним із варіантів опозиції «свій» – «чужий» є диспозиція «католицизм» – «православ'я» та її ширший варіант «західна цивілізація» – «православно-слов'янська цивілізація» (за поділом С. Гантінгтона). Англійський мандрівник мало акцентує увагу на релігії як такій, вона цікавить його як основа традицій та культури поляка, архітектури храмів, ставлення до священників. Межовість етнічних українських земель, які входили до складу Волинської губернії, окрім національної розрізненості, має характер поділу між «найширшими спільностями» [5, с. 28]. Монументальність та велич церков, велика кількість священних реліквій, пишність християнських православних обрядів, на думку Д. Т. Джеймса, були направлені на демонстрацію гріховності простої людини та сили влади над нею. Життєрадісність жителів українсько-польського помезів'я виступали у дихотомічній єдності з розкішню православних храмів, створюючи амбівалентний образ мешканця межової території.

Взаємодія імаготем народів Російської імперії та Правобережної України у дихотомічному протиставленні маскуліністськості – феміністськості, сила – слабкість, стриманість – веселість набула рис чіткого протистояння колоніального типу під час опису англійськими авторами-андрівниками подорожі українською етнічною територією. Відсутність диференціації польського та українського, російського та українського населення у межах єдиного простору південних земель Російської імперії не була виключенням щодо подорожей англійських мандрівників ХІХ століття. Поняття української ідентичності ігнорувалося з огляду на відсутність власної державності, а художнє вираження національної

самобутності українців в описі деталей їхнього одягу, побуту та традицій створювало імаготип помежів'я, мешканці якого є носіями етнорис двох сусідніх народів: російського та польського.

А. Церковная. Имагологическая диспозиция «свой» «чужой» в контексте украинно-английского культурного диалога эпохи романтизма.

Особенными чертами имажотемы украинства как специфической этнической сущности в английских путевых записках эпохи романтизма были: дикость; весёлость; инертность к предпринимательскому делу; склонность поддаваться влияниям соседних народов. «Чуждость» как определительная черта рефлексии путешественника меняется на «инаковость» с появлением понимания реалий жизни посещаемых стран.

A. Tserkovna. The «Self-Other» Opposition in the context of the Ukrainian-English culture dialogue.

The specific features of the imagotheme of Ukrainianness as an ethnic essence in English travel notes of the Romanticism were: the wildness; the gaiety; the inactivity in any kind of business; the propensity to the neighbor nations influences. «The foreignness» as a major feature of the traveler reflection had changed to «othered» when the traveler understood the visited countries living.

Список використаної літератури

1. Абрамова И. Значение «Гранд-тур» в образовании и воспитании джентльмена. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoga_i_psichologiy/32_6/
2. Будний В. Порівняльне літературознавство. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 432 с.
3. Лотман Ю. К вопросу об источниковедческом значении высказываний иностранцев о России. // Сравнительное изучение литератур: Сб. статей к 80-летию академика М. П. Алексеева. – М., 1976. – С. 125–132.
4. Beller M. Imagology: The Cultural Constractions and Literary Representation of National Character. – Amsterdam, 2007.
5. Hantington S. The Clash of Civilizations? // Foreign Affairs. – 1993. – № 3. – Р. 22–49.
6. Renan E. What is a nation? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://historycourses.weebly.com/uploads/8/0/0/5/8005631/renan_what_is_a_nation.pdf.

